

Паралелни откъси в *Учителното евангелие* на Константин Преславски: един щрих към преводаческия процес

Лора Тасева

(ИБЦТ – БАН)

Проект КП-06-Н50/2

Международна научна конференция
„Кирило-Методиевото дело в научната и културната памет“
22–24 май 2023, София

Обект и цел на доклада

ОБЕКТ

Откъс от катената към Мт 8:28-34 и Мат. 9:1-8 присъства в 13 + 14 слово и в 33 слово

- **На две места** в рамките на една и съща сбирка, дело на известен старобългарски книжовник, **е предаден идентичен гръцки откъс.**
- **Изследователска възможност** за наблюдения как един е същ преводач подхожда към еднакъв изходен текст.

ЦЕЛ

Чрез съпоставка на двата фрагмента в УЕ да се отговори на въпроса дали те представят един и същ превод, два отделни превода или единият е редакция на другия.

Източници

Славянски

S - Синодален (ГИМ Син. 262), кр. XI-нач. XII в. или средата на XII в.

G - Гилфердингов (РНБ, Гильф. 32), 1286 г.

W - Виенски (ÖNB, Cod. Sl. 12), XIV в.

H - Хилендарски (Хил. 385), XIV в.

Гръцки

византийска катена

- Cramer 1840-1844

- ръкописи – M, V, ASP, P701, P702, P188

гръцки Нов Завет (Nestle, Aland)

Текстова пълнота

допълнение в 13 WGH

63,19-22 Καὶ ἐλθόντι αὐτῷ εἰς τὸ πέραν εἰς τὴν χώραν τῶν Γεργεσηνῶν {NT Mt 8:28-29: Καὶ ἐλθόντος αὐτοῦ εἰς τὸ πέραν εἰς τὴν χώραν τῶν Γαδαρηνῶν [var. Γεργεσηνων] ὑπήντησαν αὐτῷ δύο δαιμονιζόμενοι ἐκ τῶν μνημείων ἐξερχόμενοι [...] ἦλθες ὧδε πρὸ καιροῦ βασανίσει ἡμᾶς } Διὰ τοῦτο δὲ ἦλθον οἱ δαίμονες τὴν θεότητα αὐτοῦ ἀνακηρύττοντες· “τί ἡμῖν καὶ σοὶ Ἰησοῦ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ;”

13/68d21-69a5 сего радн прндоша вѣсн• бѣтво его проповѣдающе [сего радн ... проповѣдающе от. WGH + вшыдышогъ ꙗкоу въ страну гегесенскоу• прнпадоша к нему ꙗ• (два GH) вѣсна ѿ жалн (жнлнць GH) нсходѣца прншьль ксн прѣже врѣмене мочынтн насъ (+ да H) WGH] н глѣще ѡбто намъ н тебе ꙗсе снѣ бѣжнн•

33/151c14-20 Поѡто прндоу [прндоше H] вѣсн бѣство его проповѣдающе н глѣще• ѡбто е [ѣ WG ꙗ H] намъ н тебе ꙗсе снѣ бѣжнн•

Τεκστοва пълнота

отношение към гръцки източник

63,29 {+ τοῖς τάφοις δὲ ἐμφιλοχωρούσιν οἱ δαίμονες ὀλέθριον δόγμα M P701 P702 P191 M208 ASP} τοῖς πολλοῖς ἐνθεῖναι βουλόμενοι,

13/69b10-16 **на гробѣхъ же живють бѣси· пагоубьнаѧ оуцєнна мѣногѣимъ·** ποκαζατη χοταще [χοτεщемъ G]

33/152a2-6 **въ гробѣ [-ѣхъ WG] же [om. GH] живють [-оуть WG] бѣси· пагоубьнѧ [пагоубьноу G] пьрѣ [om. WG] χοταще мнoгoмъ [om. WG] подати**

64,22-23 ἴδιαν δὲ {om. M, P701, P 702} αὐτοῦ πόλιν τὴν Καπερναοῦμ λέγει ἐνταῦθα·

71c2-4 **яко градъ него съде глеть евангланстъ· капернаоумъ·**

153b3-6 **свои градъ в се мѣсто нарече· каперьнаоума глеть [свои градъ ... глеть om. W]· om. G**

Текстова пълнота

отношение към гръцки източник

64,11 om. {+ οἱ γὰρ τῶν χοίρων μὴ φεισάμενοι, οὓς τῶν ἀνθρώπων ἔλαττον μισοῦσιν, ἀλλ' ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ πάντας αὐτοὺς κατεκρήμνισαν, πολλῶ μᾶλλον ἂν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ταῦτα εἰργάσαντο, ἐὰν μὴ ἡ τοῦ Θεοῦ βοήθεια κήδεταί ἡμῶν. Cs 478,19-22}

13/70a3-12 не поцадѣвъши [поцедаѣше G] бо свнннн • нхѣже мьньшнмн ѡловѣкѣ ненавндать [- днтъ W] • нѣ єдннѣмь ѡсомь вса сѣбрѣжнша • колмн паѣе ѡлѣѣкомъ [ѡлѣѣкъ W] се

33/152c13-152d2 не поцадѣвъ/шен бо [+ н G] свнннн [свннъ W] • нхѣже хоѡже ѡлѣѣкъ ненавн/дять • нѣ вѣ є/дннѣ ѡсѣ вса сѣбрѣжнша [сѣгрѣшнше W сѣбрѣгавъ падоше Н сѣбрѣжнше] • колѣмн паѣе ѡлѣѣкомъ • бѣша тоже сѣтворннн

64,5-6 οὐχ οἷόν τε οὖν ψυχὴν ἐξελθοῦσαν τοῦ σώματος {+ ἐνθαῦτα πλανᾶσθαι Cs}.

13/69d1-5 да не мьннмъ же ѡко дѣша отѣсоудоѡ ошьдѣшї сѣде [н зѣѣ G om. Н] скѣтаетъ сѣ •

33/152b11-14 нѣсть бо лѣтъ дѣшн отѣсоудоѡ [ѡ тебе WGH] ошьдѣшн сѣде [зѣѣ WGH + же Н]

ПАКЪИ СКНТАТИ Сѣ

Текстова пълнота

отклонения, нерелевантни за отношението към гръцкия източник

липсващи думи само в единия от текстовете

63,22-24 καὶ οἱ διὰ τῆς γαλήνης τῆς θαλάσσης μὴ πειθόμενοι αὐτὸν Θεὸν εἶναι, ἤκουον τῶν δαιμόνων ταῦτα **βοώντων**.

13/69a5-10 н неѡѡрѡчен въ нестннѡу • тишинноу морьскоу ꙗко бѣсть • слышаахоу [оуслышетъ Н] вѣсѣ сн [om. WH н G] **взпнѡца** •

33/151c20-151d5 да оуслышатъ понѣ вѣсѣ бѣ его нарнѡца • не ꙗемлюще [+ н W] вѣрѣ емоу • отншеннемъ морьскѡимъ

63,24-25 ἵνα δὲ μὴ **δόξη τὸ πρᾶγμα** κολακείας εἶναι· ἀπὸ τῆς πείρας βοῶσι λέγοντες,

13/69a11-16 да не **мьнѡма боудеть вещь сн** потакълѡва бѣтн • [+ нѣ Н] отъ вѣдѣннѡ [вндѣннѡ WH вндѡннѡ G] **взпнѡть** глѡголюще •

33/151d6-10 да не [om. Н] ласканне боудеть • некоушеннемъ взпнѡть глѡще

Текстова пълнота

отклонения, нерелевантни за отношението към гръцкия източник

допълнени думи без паралел в гръцки

63,22 “*τί ἡμῖν καὶ σοὶ Ἰησοῦ, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ;*”

13/69a3-5 н **Г**люше **У**ѣто **Н**амъ **Н** тебе **ѿ**се **с**не **б**жнн.

33/151c18-20 н **Г**лце. **У**ѣто **є** [ѣ **WG** **ѣ** **H**] **Н**амъ **Н** тебе **ѿ**се **с**не **б**жнн.

643-4 καὶ δῆλον ἀπὸ τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου.

13/69c16-17 н **ѡ**вѣ **ѣ**сть **отъ** **лазорѡ**. н **богатааго**.

33/152b4-6 **ѡ**вѣ **же** **є**сть **лазорѡ**мъ н **богатѡ**мъ.

64,16-17 οἱ δὲ ἐπιπέμπον {**ἀπέπεμπον**} μᾶλλον καὶ παρεκάλουν

13/70b9-14 **онн** **же** **отъ**сѣлаахочѣ(!) [**ѡ**снлаахочѣ **W** **ѡ**снлаахочѣ! **G** **ѡ**снлаахочѣ! **H**] **н**. **паѣ**. н **молаахочѣ(!)** [**молаахочѣ** **WH** **молаахочѣ** **G**] **н**.

33/153a1-6 **онн** **же** **паѣ** **отъ**сѣлаахочѣ [**снлаахочѣ** **H**] **н**. н **молаахочѣ**.

64,22-23 ἴδιαν δὲ {om. M P701 P 702} αὐτοῦ πόλιν τὴν Καπερναοῦμ λέγει ἐνταῦθα.

14/71c2-4 **ѡ**ко **градъ** **ѡ**го **сѣ**де **Г**леть **є**ван**Г**лн**с**тъ. **капернаоумъ**.

33/153b3-6 **с**вон **градъ** **в** **се** **мѣ**сто **на**реѣе. **каперѣ**наоума **Г**лтѣ [**с**вон **градъ** ... **Г**лтѣ om. **W**]• **om. G**

Текстова пълнота

обобщение

- ✓ Източник и за двата фрагмента е гръцкият текст по катена прима.
- ✓ Присъствието на евангелски цитат в 13 WGH най-вероятно е по-късна вставка.
- ✓ Тенденция към пропускане на отделни думи показва откъсът в слово 33.
- ✓ Добавките се срещат и в двата текста, като понякога съвпадат.

Словоред

по свободен в 33

63,29 ^Aτοῖς πολλοῖς ^Bἐνθεῖναι ^Cβουλόμενοι,

13/69b10-14 ^Aμῆνογῆιμῶ • ^Bποκαζατη ^Cχοτᾶци [χοτεψемь G]

33/152a2-6 ^Cχοτᾶци ^Aμνογομῶ [om. WG] ^Bποδατη

64,20-21 ἀλλ' οὐδὲ ἐκεῖ ^Aπειθόμενος ^Bτῷ διαβόλῳ,

13/70c4-6 η̄ν η̄ ταμο ^Aποσλῶσαη̄ ^Bδη̄αβολα •

33/153a18-20 η̄ν η̄ [η̄η G] ταμο η̄ε [om. G] ^Bδη̄αβολα ^Aποσλοῦσαση̄α [sic! BM. ποσλοῦσαη̄α].

по-свободен в 13

64,17 διὰ τοῦτο δὲ ^Aτοὺς χοίρους ^Bἀνεῖλον ^Cοἱ δαίμονες,

13/70b14-16 сего ραΔη̄ же ^Bοῦβηша ^Cβ̄β̄ση̄ ^Aсвннн̄η̄ •

33/153a7-9 сего ραΔη̄ ^Bοῦβηша ^Aсвннн̄η̄ ^Cβ̄β̄ση̄ •

Словоред

свободен и в двата

64,21-22 ἀλλὰ ^Aτὸν αὐτοῦ θεράποντα ^Bθέλων ^Cἀποφῆναι ^Dλαμπρότερον.

13/70c7-9 нъ ^Aсвоего слоугоу ^Dсвѣтълѣнша ^Bхота ^Cпоказати:

33/153a21-153b2 нъ ^Bхота [нъ н тамо ... нъ хота от. W] ^Aсвоего слоугоу ^Dсвѣтъла [свѣтлѣнша
G] ^Cавнѣти [показати G].

обобщение

- ✓ Откъсът в слово 33 демонстрира по-голяма независимост спрямо гръцкия източник.
- ✓ Това би могло да е резултат както от независим превод, така и от редактиране на съществуващ текст.

Γραμатика

съвпадения

Без формален корелат за гр. член в словосъчетания с несъгласувани определения

64,12-13 μάθωσι τὴν τοῦ Θεοῦ {αὐτοῦ} δύναμιν,

13/70a18-19 свѣдѣть снлоу его•

33/152d9-10 разоумѣють снлоу его•

εἰς ‘по отношение на’ > безпредложен дателен падеж

64,11 {... πολλῶ μᾶλλον ἂν εἰς τοὺς ἀνθρώπους ταῦτα εἰργάσαντο}

13/70a10-12 колмн паѣ ѱлѣѣкомѣ [ѱлѣкѣ W] се быша сътворенн•

33/152c20-153d2 колъмн паѣ ѱлѣѣкомѣ• быша тоже сътворенн

ἐκ ‘причина, основание’ > безпредложен творителен падеж

64,19 καὶ ἐκ τούτου εἰς τὴν αὐτοῦ θεογνωσίαν ἔλθωσι•

13/70a19-21 н снмѣ въ бѣго разоумне его прндоуть•

33/152d10-12 н снмѣ въ бѣго разоумне его [от. GH] прндоуть•

Γραμатика

различия – 13 формално по-точен

запазва предложната рекция

643-4 καὶ δῆλον **ἀπὸ** τοῦ Λαζάρου καὶ τοῦ πλουσίου·

13/69c16-17 н ѱвѣ ꙗсть **отъ** лазора· н богатааго·

33/152b4-6 ѱвѣ же естъ лазорѣмь н богатымь·

запазва безпредложната рекция

63,30 ὃ μὴ γένοιτό ποτε,

13/69b20-21 **еже** не боудн николнже

33/152a9-11 **о** немьже николнже не боудн·

запазва именителния падеж, а 33 въвежда дат. самостоятелен

63,30 ἀλλ' οὐδὲ ὅτι **χωρισθεῖσα** τοῦ σώματος ἢ ψυχῆ

13/69c2-4 нъ нн ѱко ραζλ8γъшн сѱ **дѣша** отъ тѣла·

33/152a13-15 нъ [om. W] нн ошьдъшн **дѣшн** оуже ѱтѣ тѣлесе·

запазва лични и нелични глаголни форми

63,26-27 ἐμαστίζοντο ... πάσχοντες

13/69a21-69b3 **внемн** **вѣваахоу**· ... стражоуце

33/151d13-15 **страдахоу** ... раны прнемлюце·

Граматика

различия – 33 само веднъж формално по-точен

запазва предложния изказ, а 13 го заменя с безпредложен творителен

64,11 {+ ... ἄλλ' ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῆ}

13/70a8-9 нъ **єДННѢМЪ УАСОМЪ**

33/152c17-18 нъ **вЪ єДННЪ УАСЪ**

обобщение

В откъса от слово 13 – известна тенденция към по-голям буквализъм в предаване на граматичния строй на оригинала, отколкото в този от слово 33.

Λεξικά

Синонимни двойки

οἱ ...μὴ πειθόμενοι ... εἶναι – не вѣрющіе – не ꙗвлюще вѣрѣ;
διὰ τῆς γαλήνης – тишиною – отишениемъ;
τῶν παιδίων – дѣтскѣиѣ – отроуѣиѣ;
ἐκεῖναι – онѣ – тѣ; ἐκεῖνοις – онѣхъ – тѣхъ; ἐκεῖνους – онхъ – тѣхъ;
μάθωσι – ѡвѣдѣтъ – разоумѣють;
συμφοραῖς – бѣдахъ – напастѣхъ;
ἀποφῆναι – показати – авѣсти [показати G];
ἔθρεψεν – възспитѣ – възкѣрѣмѣ [въспитѣ W om. G];
τὸ ἐπεικές – покореніе – кротость;
ἄτυφον – не велнѣаніе – не велнѣства

Лексика

контекстуални синоними

τῆς κολακείας (κολακεία ‘лъст, угодничество’) – потакълнва (потакълнвъ ‘угаждащ, престорен, ласкателен’) – ласканне ‘ласкателство’

λοιπόν ‘накрая, при това, освен това; все още’ – къ томоу ‘освен това’ – оуже ‘вече’

οὐχ οἶόν τε [sc. ἐστίν] ‘не е възможно’ – да не мьннмъ ‘да не мислим за...’ – нѣсть бо лѣтъ ‘не е подходящо време за...’

κήδεται ‘безспокоя се, тревожа се; грижа се’ – мнловати ‘проявявам състрадание, милосърдие’ – промъслити ‘загрижен съм, промислям’

κατατολμάω ‘държа се храбро, дръзвам’

64,10 ὅτι οὐτε χοίρων κατατολμῶσιν, εἰ μὴ αὐτὸς συγχωρήσειεν·

13/69d15-19 ꙗко нн на свннннхъ не [om. WGH] нмоутъ властн· аще самъ не отъпоуститъ·

33/152c4-8 ꙗко не съмѣють нн на [въ GH] свннннѣ же възлѣстн· аще самъ [om. G] не повелитъ

Λεξικα

σβοδоден – бυквален превод

3 слυчая *σβοδоден превод* в 13 – бυквален в 33

πεῖρα ‘изпитание’ – вѢД,ѢННІЄ [внД,ѢННІЄ WGH] – нскоушеннѣ

10 слυчая *σβοδоден превод* в 33 – бυквален в 13

ἐμαστίζοντο – внемн взываахоу – ρανзы прнемлюще

δόγμα – оученнѣ – пьрѣа [om. WG]

μέχρις ἐννοίας λαβεῖν – вь оумь вьнатѣ [вьнестѣ Н] – помъислантѣ

ἦνεγκεν – прннесе – ροДН [om. G]

И в двата контекстуален

64,5-6 οὐχ οἷόν τε οὖν ψυχὴν ἐξελθοῦσαν τοῦ σώματος

13/69d1-5 да не мьннмъ же ѣко д̄ша отъсоудоу ошьдъшї

33/152b10-14 нѣсть во лѣть д̄шн отъсоудоу [w̄ тебе WGH] ошьдъшн

Лексика

обобщения

- ✓ Независимо от малкия си обем, паралелните откъси предлагат значително количество разночетения.
- ✓ Повечето от тях са синоними и биха могли да възникнат и при редактиране без гръцки източник.
- ✓ Има и такива, които намират обяснение само чрез независимо боравене с гръцки оригинал.
- ✓ Фрагментът в слово 33 се характеризира с по-голяма свобода при подбора на славянските корелати.

Заклучение

Един или различни преводи предлагат откъсите от слова 13 и 33?

- ❖ **Самостоятелно боравене с гръцкия текст и в двете славянски версии** (напр. несинонимни корелати за $\kappa\omicron\lambda\alpha\kappa\epsilon\acute{\iota}\alpha$, $\lambda\omicron\iota\pi\tau\acute{o}\nu$, $\omicron\upsilon\chi\ \omicron\iota\acute{o}\nu$ τε и $\kappa\acute{\eta}\delta\epsilon\tau\alpha\iota$)
- ❖ **Връзка между двата текста:**
 - а) наличие на едни и същи изрази, характерни за дадена група гръцки извори;
 - б) няколко общи случая на добавени думи без опора в оригинала;
 - в) една обща грешка
- ❖ **Пряк контакт с оригинала – много по-изобилни данни за слово 13 и 14** (по-малко пропуски на думи, по-голяма формална близост на граматично равнище, значително по-малко контекстуални преводи на гръцките лексеми)

Откъсът в слово 33 не е плод на напълно независим преводачески акт, а по-скоро редакция на този в слово 13 и 14 при активно използване на същия гръцки оригинал.

Благодаря за вниманието!

